

Projectonderwijs: een uitnodiging tot ontwikkelend leren

Hilde Vandormael

i.s.m. de vakgroep PAV Verpleegkunde Hasselt¹

In 1995 werd – aansluitend bij het hogeschooldecreet – het ‘reparatiedecreet’ goedgekeurd, wat inhield dat het aanvullend secundair beroepsonderwijs (asbo) volledig werd afgescheiden van het hoger onderwijs en dat de oude asbo-opleidingen als nieuwe studierichtingen werden toegevoegd aan het secundair onderwijs. Leerlingen die de derde graad so met vrucht hebben beëindigd, kunnen de vierde graad so volgen. In principe zijn deze leerlingen meerderjarig en niet meer leerplichtig. Ze worden voorbereid op een beroep en komen na hun studies op de werkvloer terecht. Binnen de richting *Verpleegkunde* ontstonden twee driejarige opleidingen in de vierde graad: ziekenhuisverpleegkunde en psychiatrische verpleegkunde. Die vernieuwing betekende voor ons dat we vanaf het schooljaar 1995-96 deel uitmaken van de Provinciale Secundaire School te Hasselt.

In overleg met de pedagogische begeleiding van het Vlaams Provinciaal Onderwijs besloten we om onze eigen leerplannen te ontwikkelen op basis van het schoolwerkplan. Gedurende de twee volgende schooljaren vormde dit de prioriteit met als resultaat de goedkeuring van ons leerplan in april 1998.² Het was een immense opdracht die we alleen tot een goed einde konden brengen door enerzijds de organisatie van een hechte samenwerkingsstructuur en inhoudelijke deskundigheid en anderzijds de zorg voor een open collegiale communicatie waarin sympathie voor elkaars werk centraal stond.

HOE GINGEN WE TEWERK?

Er werden vakgroepen samengesteld voor de clusters van vakken die in de nieuwe lessentabellen opgenomen zijn. Elke vakgroep ontwierp haar vakleerplan onder leiding van de vakverantwoordelijke. De interne coördinator bracht de resultaten van deze werking samen. Samen met de pedagogische begeleiding en de directie hebben we de visie op opleidings- en beroepsprofiel en op evaluatie op punt gesteld, vakconcepten verfijnd en op elkaar afgestemd, en pedagogische en didactische adviezen geformuleerd. In enkele regels samenvatten dat de basis van de leerplanontwikkeling een effectieve vakgroepwerking was, doet in feite afbreuk aan de bereidheid en het enthousiasme van alle collega's om deel te nemen aan deze extra opdracht, aan die talloze vergaderuren, terwijl we nog geen zicht hadden op de eindmeet.

Tijdens het schooljaar 1998-99 stelden we ons tot doel om onze leerplannen in de klaspraktijk waar te maken. De vakgroepen onder leiding van de vakverantwoordelijken vormden de overlegbasis. Het platform van de vakverantwoordelijken met directie, interne coördinator en pedagogische begeleiding vormde op haar beurt een uitstekende basis om vakoverschrijdend overleg te stimuleren en effectief vakkenintegratie te realiseren. Zo zijn onder meer afspraken gemaakt én uitgevoerd om *Project Algemene Vakken (PAV)* als steunvak voor sociale wetenschappen in te schakelen en om interactieve cursussen samen te stellen.

Ons uitgangspunt was telkens de nieuwsgierige verpleegkundige: welke strategieën heb je nodig om iemand nieuwsgierig te maken, te doen groeien? We stelden prioriteiten om zo'n open houding bij de studenten te bereiken. We willen hen actief bij hun opleiding betrekken, vanuit een begeleidende positie casussen en situaties met hen opsporen of aanreiken en met hen onderzoeken. We vertrekken steeds van persoonlijke en praktijkgerichte ervaringen als basis om te leren.

PAV: EEN NIEUW VAK IN DE VIERDE GRAAD SO

Binnen de leerplanontwikkeling nam PAV een bijzondere plaats in. Niemand van ons was deskundig op dit terrein, maar we voelden aan dat PAV de koploper kan zijn om nieuwe didactische werkvormen en concepten zoals *zelfstandig leren* te introduceren. Heel wat vergaderingen zijn besteed aan brainstormen en uitwisselen over het concept en de inhoud van het vak in het kader van een boeiende beroepsopleiding.

VAKCONCEPT

Hoofddoel van PAV is de algemene vorming van de studenten te ontwikkelen opdat ze zowel in het kader van hun beroepsuitoefening als in de context van hun persoonlijk leven op een actieve en zelfredzame manier kunnen optreden en handelen. PAV omvat vier onderdelen: taal voor verpleegkundigen; rekenen; computer en tekstverwerking;

en maatschappelijke en historische vorming. Deze deelaspecten worden zoveel mogelijk op een geïntegreerde manier via een coherente didactische aanpak aangeboden.

Daarbij wordt gestreefd naar een hechte vakkenintegratie met psychologie, geïntegreerde sociale vaardigheden, algemene verpleegkunde, sociale wetenschappen en klinisch onderwijs.

We beschouwen PAV als een steunvak. Wat de student hier leert (inzichten, vaardigheden, attitudes en metacognitie), helpt hem om de basisdoelstellingen van de opleiding te bereiken. Van de andere kant kunnen de inhouden en leerervaringen met betrekking tot andere vakken uit de opleiding de inhoudelijke basis vormen voor PAV zelf. Binnen PAV gebeuren de communicatie- en taalvaardigheidstraining, berekeningen en tekstverwerking in de context van thematisch onderwijs en projectonderwijs aan de hand van actieve werkvormen zoals: onderwijsleergesprek, groepswork, zoemgroepjes per twee, rollenspel, simulatiespel, voorstelling van individuele voorbereidingen, projectwerk enz.

PROJECTONDERWIJS

Projectonderwijs is de noemer waaronder we de ervaringsgerichte en probleemgestuurde aanpak met betrekking tot de algemene vorming in de vierde graad plaatsen. Projectonderwijs ontwikkelen we staps-

gewijs, in fasen. Hoe we hierbij tewerk willen gaan, formuleerden we als volgt in ons leerplan:

"Bij het realiseren van een project gaat het er niet om theoretische beschouwingen ten beste te geven maar om steeds weer vaardigheden te trainen en op dit leerproces evenals op de leersituaties te reflecteren. Het gaat om 'ontwikkelen leren', ervaringsgericht én ervaringsgestuurd, rekening houdend met de belangstelling van de studenten."

De leraar begeleidt de studenten bij het plannen, uitvoeren en evalueren van hun project op een stapsgewijze manier. In de aanvangsfase van de tweejaarlijkse leerroute van PAV begeleidt hij hen bij het uitvoeren van beperkte individuele opdrachten die thematisch gericht zijn, zoals bijvoorbeeld de geschiedenis van de verzorging. De student kiest in overleg met de leraar een tijdsdeel. Hij licht hieruit één facet toe en maakt de verbinding met soortgelijke actuele situaties. Zo vergelijkt hij bijvoorbeeld de kruidengeneeskunde uit de Middeleeuwen met hedendaagse alternatieve geneeswijzen. Hij zoekt informatie op – in de bibliotheek of op Internet – over de pest in de voorbije eeuwen, kan de ziekte beschrijven en vergelijkt met Aids in onze tijd. Hij oefent zich in het voorstellen van zijn thema voor de studenten in de klas...

In een volgende fase biedt de leraar groepsopdrachten aan waarin hij bijzondere aandacht besteedt aan het groepsvormend karakter. Didactische werkvormen en organisatievormen waarvan hij gebruik maakt zijn het tutorbegeleidingssysteem; teamoverleg in kleine groep; en groepswork (elke groep bespreekt deelaspecten van een thema en stelt die in een plenum voor).

In een derde fase leren de studenten hoe ze een project of werkstuk kunnen realiseren.

De leraar biedt de studenten inhoudelijke ondersteuning via de basisthema's uit het leerplan. Hij begeleidt hen bij de reflectie op hun leerproces, bij de procesevaluatie. In de vakgroep overleggen de leraren PAV met hun collega's over de wijze waarop de stappen van projectwerk aan de studenten kunnen worden voorgesteld.

Handig is om hen werkkaarten, feedbackkaarten en evaluatie-instrumenten ter beschikking te stellen zodat ze de voortgang van hun project kunnen opvolgen en sturen en in een verslagboek beschrijven. Bij het ontwerpen van dit didactisch materiaal hebben we ons laten inspireren door Ribé & Vidal (1993) en Verweij & Budding (1996).

De basisvaardigheden worden steeds binnen het project geïntegreerd, bijvoorbeeld:

- TAALVAARDIGHEID: de studenten dienen vlot en correct te communiceren in hun project (mondeling en schriftelijk);
- WISKUNDE: ze kunnen berekeningen maken in het kader van een casus in hun project;
- COMPUTER EN TEKSTVERWERKING: ze zoeken informatie via Internet of cd-rom; ze typen hun project uit in een tekstverwerkingsprogramma.

De studenten kiezen per groepje van ongeveer vier deelnemers een thema dat hen aanspreekt. Een groepje kiest bijvoorbeeld *'Hoera, een baby!'* omdat iemand van hen stage op de kraamafdeling heeft gelopen of net tante/oom is geworden. De studenten vertrekken dus van een casus rond geboorte en bouwen daarrond hun project uit. In het kader van het gekozen thema brengen ze een bezoek aan diverse instanties, bijvoorbeeld: ze zoeken uit welke formaliteiten bij een geboorte vervuld moeten worden; ze bezoeken de burgerlijke stand op het gemeentehuis; ze verzamelen documenten en motiveren hoe ze ermee omgaan; ze bezoeken een kraamafdeling, nemen inter-

views af van ouders, een vroedvrouw in de thuiszorg, een gynaecoloog,... Al dit soort activiteiten verwerken ze in hun project in de vorm van een verslag, een interview. Ze houden een logboek bij van al hun initiatieven zodat ze kunnen reflecteren op het

proces in hun groep en eventueel kunnen bijsturen.

Uitgestippeld in een tijdpad ziet de leerroute van PAV onder de noemer van projectonderwijs er als volgt uit:

EERSTE LEERJAAR (2 lesuren per week)	
FASE 1 (<i>aanvangsfase</i>)	FASE 2
• individuele opdrachten	• beperkte groepsopdrachten
• thematisch gericht en gestuurd	• thematisch gericht en gestuurd
TWEDE LEERJAAR (2 lesuren per week)	
FASE 2	FASE 3
• link met eerste leerjaar	• projectwerk
• voorbereiding op fase 3	

PROJECTWERK

Om projectwerk als werkvorm concreet uit te voeren en zelfstandig leren en procesdenken goed te begeleiden, stelden we met de pedagogische begeleiding een leidraad samen waaruit elke leraar naar eigen inzicht en behoefte kan putten. De leidraad is in eerste instantie voor de leraren bestemd, maar is zo geformuleerd dat hij bruikbaar is om aan de studenten te bezorgen. Elke

leraar bepaalt zelf – in overleg met zijn collega's – welke instrumenten hij bij een bepaalde stap uit het projectwerk aan de studenten als hulpmiddel aanbiedt. Wel lichten alle leraren de basisdoelstellingen en de tien stappen van projectwerk toe. Ook de bedoeling van het verslagwerkboek – procesdenken stimuleren – wordt extra verduidelijkt. Ter illustratie leest u hier de voorstelling van projectwerk en het verslagboek uit onze leidraad voor de studenten:

PROJECTWERK

Projectwerk is een werkvorm waarmee je vaardigheden traint en inzichten verwerft terwijl je in een groep een product of een werkstuk realiseert. Binnen PAV biedt projectwerk een verzameling van opdrachten en activiteiten die aansluiten bij de basisdoelstellingen van het vak, namelijk

- taal- en rekenvaardigheden verwerven die je nodig hebt in je latere beroepsuitoefening;
- kennis en vaardigheden verwerven om van de nieuwe informatie- en communicatietechnologie gebruik te kunnen maken;
- inzichten, kennis, sociale vaardigheden verwerven en trainen om op een actieve manier aan onze samenleving deel te nemen en zo je persoonlijk leven te verrijken.

We houden rekening met een toekomstgerichte visie op onze samenleving, de gezondheidszorg en de verpleegkunde in thema's die de inhoudelijke basis van projectwerk vormen. De bedoeling van projectwerk is om via concrete ervaringen, opdrachten en teamoverleg ons persoonlijk en professioneel te ontwikkelen. Projectwerk is een uitstekende voorbereiding op je geïntegreerde proef³.

VERSLAGBOEK

Werken aan een project of werkstuk heeft een begin en een einde. De weg daartussen is rijk aan mogelijkheden. Je interesse en enthousiasme, de moeilijkheidsgraad van het gekozen thema en de groep waarvan je deel uitmaakt, bepalen of je de uitgestippelde planning nauwkeurig volgt of ervoor kiest om langer stil te blijven staan bij een of ander facet. En wáárom je juist zo'n keuze maakt, ook daar staan we bij stil. Vandaar dit verslagboek. Het bevat feedbackkaarten, instrumenten om je project gestalte te geven, op te volgen en bij te sturen. Het bevat veel ruimte om jezelf, de groep en de realisatie van het project te observeren en te evalueren.

DE TIEN STAPPEN VAN PROJECTWERK

Projectwerk verloopt in verschillende fasen. Bij elk ervan formuleren we het doel, met

andere woorden wat er van de student wordt verwacht, maar ook wat hij van de leraar kan verwachten aan inhoudelijke ondersteuning en begeleiding.

DE TIEN STAPPEN VAN PROJECTWERK (PW)		
STAPPEN	DOELSTELLINGEN <i>Wat wordt er van je verwacht?</i>	VERWACHTINGEN <i>Wat kun je van je leraar verwachten?</i>
STAP 1 <i>Klassfeer</i>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Kennismaken met de studenten van je klas. ■ Werken aan een sfeer van vertrouwen. ■ Bereidheid om mee te werken. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ De leraar begeleidt je klasgroep bij de kennismaking en organiseert daartoe activiteiten, groepsopdrachten.
STAP 2 <i>Interesse</i>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Je richt je aandacht op mogelijke thema's voor het project. ■ Bereidheid: om open te staan, interesse te tonen, zoveel mogelijk van jezelf te geven, betrokken te zijn. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ De leraar begeleidt je groep en tracht de samenhang in je groep te vergroten door mee te helpen zoeken naar de gemeenschappelijke interesses.
STAP 3 <i>Selectie</i>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Je onderhandelt over het thema waaraan je met je groep wilt werken. ■ Je komt tot een consensus. ■ Je maakt afspraken over de verslaggeving van de activiteiten in je verslagboek. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ De leraar begeleidt je groep bij dit overleg en bij het komen tot een besluit.

STAP 4 <i>Werkstructuur</i>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Je stippelt met je groep een werkstructuur voor je project uit. ■ Je bent de architect én de bouwer van je project. Omdat je nog geen 'volleerd' architect en bouwer bent, maak je gebruik van aanwijzingen en leer je nadenken over de manier waarop je daar gebruik van wenst te maken. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ De leraar biedt je inhoudelijke ondersteuning en reflecteert met je groep op welke wijze de werkstructuur voor je project kan worden opgebouwd.
STAP 5 <i>Research</i>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Je verzamelt informatie over je thema. ■ Je gaat na welke info relevant is. ■ Je raadpleegt daartoe allerlei informatiebronnen, bijvoorbeeld naslagwerken, Internet,... Je bezoekt bibliotheken en instanties, interviewt mensen. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Bij elk van deze activiteiten geeft de leraar informatie en bespreekt hij op welke wijze je best tewerk kan gaan. ■ Ook organiseert hij activiteiten waardoor je in staat bent om het opzoekwerk grondig aan te pakken.
STAP 6 <i>Rapportage</i>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Spreken voor een groep is een vaardigheid die je in het vak PAV al hebt getraind. ■ Bij de rapportage krijg je de mogelijkheid om op een ongedwongen manier de tussentijdse stand van zaken van je project aan de klasgroep voor te stellen. Je houdt bij de (zelf)evaluatie rekening met de criteria bij 'spreken in het openbaar'. Deze stap van PW is een echte oefenfase. ■ Tijdens de rapportagefase merk je ook hoe je project 'groeit'; dat is motiverend voor je groep. ■ Je staat open voor 'feedback': reacties op je presentatie maar ook op de inhoud van je werk. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ De leraar maakt je attent op het belang van deze vaardigheid, herneemt met je klasgroep de criteria die hierbij van belang zijn, geeft je extra tips en adviezen. ■ De leraar helpt je groep om het 'groepsproces' tijdens PW te evalueren. Daartoe bespreekt hij de nodige feedbackkaarten.
STAP 7 <i>Feedback</i>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Je evalueert wat je tot nu toe met je groep hebt voorbereid aan de hand van de reacties die je bij de rapportage van je leraar en de klas hebt ontvangen. ■ Je stuurt bij, besteedt aandacht aan de schriftelijke vormgeving. ■ Je leert creatief na te denken over de presentatie van je 'eindproduct'. ■ Je maakt afspraken over wat je individueel in je groep uitwerkt. ■ Je houdt rekening met de timing van PW die de leraar met jullie opstelt. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Het project krijgt stilaan vorm. De leraar is nu je raadgever. Hij adviseert je, begeleidt je groep bij deze belangrijke fase. Hij bewaakt ook de uiteindelijke timing van PW. Aarzel niet om je leraar informatie te vragen over inhoudelijke aspecten van je PW of begeleiding te vragen indien je merkt dat er binnen het groepsproces problemen rijzen.

STAP 8 <i>Synthese</i>	<ul style="list-style-type: none"> ■ In deze fase breng je alle deeltaken van al de leden van je groep samen tot één geheel: het uiteindelijke project. Je zoekt naar een coherente presentatievorm. ■ Je verbetert vaardigheden zoals: associëren, structureren, discussiëren en onderhandelen, en samenwerken. ■ Je ontwikkelt strategieën om je werk te analyseren en te verbeteren. ■ Je maakt hierbij gebruik van computer, video, allerlei mogelijke hulpmiddelen. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ De leraar helpt je bij het maken van deze groepsbeslissing en biedt je meer informatie over de presentatievorm die je kiest.
STAP 9 <i>Presentatie</i>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Nu volgt de presentatie van je PW. ■ Alle leden van je groep nemen hier een deeltaak op. Je presenteert je project en beschrijft je leerervaringen. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Bij deze fase hoort een productevaluatie. Criteria die hierbij aan bod komen, hebben te maken met het groepsproces én de inhoud van je project.
STAP 10 <i>Evaluatie</i>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Je evalueert je eigen leerpunten in het kader van PAV en de hele opleiding. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ De leraar maakt de link met andere vakken en cursussen zoals Geïntegreerde vaardigheden, Psychologie en de Geïntegreerde proef (GIP).

Ter illustratie nemen we als bijlage ook enkele werkkaarten op die horen bij stap 3 en 5 (bijlage 1) en controlekaarten bij stap 7, 8 en 9 (bijlage 2). Deze instrumenten zijn middelen om de studenten te helpen de realisatie van hun project planmatig aan te pakken en hierover te reflecteren.

REACTIES UIT DE KLASPRAKTIJK

Om dit praktijkverhaal af te ronden, lichten twee leden van de vakgroep PAV (Tony Govarts & Ansy Vanhoudt) toe hoe ze elke stap concreet aanpakken.

STAP 1: *Klassfeer*

Ik breek het ijs met behulp van allerlei kennismakingsspelletjes. Studenten die elkaar al kennen van het voorbije schooljaar, vertellen iets typerends van de ander. Bijvoorbeeld aan de hand van een anekdote

zetten ze een karaktertrek in de verf. Ik pols in deze fase expliciet naar hun verwachtingen over projectwerk. Soms wordt dan al duidelijk wie extra begeleiding nodig heeft.

STAP 2: *Interesse*

Ik geef voorbeelden van thema's, toon enkele werkjes van voorbije schooljaren en geef er commentaar bij, vertel over de presentatie ervan, dit alles om de studenten op weg te helpen om creatief op zoek te gaan en met elkaar te overleggen. De studenten krijgen de kans om tijdens de les naar onderwerpen te zoeken in de schoolbibliotheek. De interesse voor een thema kan op die manier groeien. In deze fase probeer ik een solide startsituatie te creëren, zowel inhoudelijk wat de thema's betreft als procesmatig. Ik observeer zo goed mogelijk, onder meer welke groepjes zich vormen, wie ondersteuning nodig heeft om zijn plekje in een groep te vinden. Pas wanneer ik

het gevoel heb dat de studenten er zin in hebben en een keuze kunnen maken, ga ik over naar de volgende stap.

STAP 3: *Selectie*

Ik zie erop toe dat elke groep een verantwoordelijke aanwijst en leg uit dat die taak met elkaar gedeeld kan worden. Ook let ik erop dat binnen elke groep goede afspraken worden gemaakt met betrekking tot het bijhouden van het verslagboek: wie doet wat, wanneer en wat is het resultaat? Het verslagboek is een goed middel om na te gaan of de taken eerlijk verdeeld zijn. De activiteiten van elke deelnemer aan het projectwerk staan erin vermeld.

STAP 4: *Werkstructuur*

Een moeilijke stap volgens mijn ervaring. Aanvankelijk verloopt alles chaotisch, er worden losse ideeën op tafel gegooid, maar er wordt nog niets mee gedaan. Hier merk je al meteen welke groepen creatief denken. Die studenten vinden vaak vanzelf hun weg. Indien ze niet op dreef geraken, geef ik hints, bijvoorbeeld over de aanpak van studenten tijdens voorbije schooljaren. Ik raad hen aan het boek 'Bouwen aan een werkstuk' te raadplegen.

STAP 5: *Research*

Structuur moet ik vaak nog bijbrengen. De studenten kunnen moeilijk selecteren: wat willen we in ons werk, wat niet? Ik vraag hen dan om al hun materiaal mee te brengen naar de klas en help hen bij de selectie door uit te gaan van vragen zoals: wat is de bedoeling van je projectwerk? wat wil je bereiken met de voorstelling ervan voor de andere studenten? Ik let erop dat studenten die voor hun research de school verlaten, zich melden bij het secretariaat zodat ze met de verzekering in orde blijven.

STAP 6: *Rapportage*

De studenten vertellen elkaar over hun ervaringen met instanties, organisaties, specialisten of onderwijsdeskundigen die ze hebben bezocht. Op die manier leren ze

spontaan spreken voor een groep. Als je hier als leraar alert bent, merk je welke studenten extra begeleiding of feedback nodig hebben. Een ruggensteuntje kan hier wonderen doen.

STAP 7: *Feedback*

Ik begin steeds met positieve feedback, wijs hen erop dat elke vorm van feedback een uitnodiging is om iets te leren. De studenten geven elkaar ook feedback. Hier merk je welke teamgeest er is ontstaan in de verschillende groepjes. Indien die niet goed is, vraag ik de hulp van een collega die bijvoorbeeld een andere kijk heeft op de groep of geïnteresseerd is in het thema, om eens met hen te praten en hen daardoor terug vooruit te helpen.

STAP 8: *Synthese*

Ik bewaak de timing!

STAP 9: *Presentatie*

In het eerste jaar PAV besteden we veel aandacht aan spreken en luisteren in het openbaar. Die criteria komen bij stap 9 opnieuw ter sprake. Ik merk dat de studenten bij de presentatie precies weten wat er van hen verwacht wordt. Ik stimuleer hen om een verrassende, creatieve presentatie van hun projectwerk te brengen. Sommige groepen kiezen voor een rollenspel of een dialoog, zorgen voor video, werken met transparanten, foto's, stellen een kleine tentoonstelling samen, houden een enquête,... Ieder zoekt zijn eigen weg waarin hij zich het best voelt.

STAP 10: *Evaluatie*

Bij de evaluatie van hun presentatie krijgt de groep eerst zelf de ruimte om stoom af te blazen vooraleer de anderen hun beoordeling geven. De studenten vullen anoniem een evaluatieblad in met de plus- en minpunten zodat de groep voldoende constructieve feedback krijgt om in de toekomst aan de leerpunten te kunnen werken. Ik verwijs expliciet naar de geïntegreerde proef (derde leerjaar) en de mogelijkheden

om hun ervaringen met projectwerk voor andere vakken in de praktijk te gebruiken. Daar voeren we een gesprek over.

BESLUIT

PAV, werkelijk een uitnodiging om ontwikkelingsleren te stimuleren? We maken ons sterk dat in de geschetste context dat wer-

kelijk zo is. Niet alleen ontwierpen we in team een concept waarbij de studenten worden uitgedaagd om op een frisse manier zelf aan de slag te gaan met eigen kansen. We ontwierpen samen ook materiaal om dit proces goed te kunnen begeleiden. Immers, vormen we zelf niet het beste voorbeeld voor onze studenten? PAV was ons project, we zijn trots op de realisatie en voelen ons door deze ervaring verrijkt, professioneel en persoonlijk.

*Hilde Vandormael
Pedagogische begeleiding
Vlaams Provinciaal Onderwijs
Albertinaplein 2 – bus 4b
1000 Brussel*

Noten

- 1 Provinciale Secundaire School, Vierde graad Verpleegkunde
Kunstlaan 1, 3500 Hasselt
ADJUNCT-DIRECTEUR: Agnes Eerdeken
VAKGROEP PAV: Tony Govarts, Ansy Vanhoudt, Rina Smets, Hilde Olaerts, Piet Vandebriel & Hilde Reynders
- 2 Dit schooljaar stappen we in het modulariseringsproject van de Dienst Beroepsopleiding Onderwijs (DBO) van het Departement Onderwijs. Vernieuwen is blijkbaar een oneindig verhaal...
- 3 De 'geïntegreerde proef (GIP)' is een werkstuk in de vorm van een eindwerk waaruit moet blijken dat de student in staat is de theorie en de praktijk van de beroepsopleiding te integreren in een reële situatie, voor ons dus een situatie met patiënten. De geïntegreerde proef is eveneens verplicht in het tweede en derde leerjaar van de derde graad in het bso, kso en tso.

Bibliografie

- Ribé, R. & N. Vidal: *Projectwork Step by Step*. Oxford: Heinemann, 1993.
- Verweij, N. & J. Budding: *Bouwen aan een werkstuk. Handleiding en werkboek bestemd voor MBO-studenten*. Utrecht: Lemma, 1996.

De werk- en controlekaarten zijn niet in hun originele lay-out afgedrukt uit plaatsbesparende overwegingen. (NVDR)

BIJLAGE 1: Werkkaarten

Werkkaart bij
STAP 3: SELECTIE*

GROEP:		
LEDEN VAN DE GROEP:		
TAAKVERDELING	<ul style="list-style-type: none"> - wie coördineert de taken? - wie neemt notities? - andere taken? <ul style="list-style-type: none"> activiteit organiseren? contact leraar? tekstverwerking? ... 	....
PROCES-EVALUATIE	<ul style="list-style-type: none"> - respecteren we de afspraken? 	....

* Deze werkkaart hoort bij de procesevaluatie en kan bij de verschillende stappen van PW aangepast en bijgestuurd worden.

Werkkaart bij
STAP 5: RESEARCH

EEN PLANMATIGE AANPAK: Het organiseren van je opzoekwerk		
1	BRAINSTORMING	<p>Alles wat je al weet over je thema breng je samen op tafel: ervaringen, kennis, herinneringen, mensen die van nut kunnen zijn om je project uit te bouwen,... Schrijf dit neer.</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
2	INFORMATIEBRONNEN	<p>Beoordeel mogelijke informatiebronnen. Selecteer welke bronnen voor je project interessant zijn. Baseer hierop je klasseersysteem.</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

3 AAN HET WERK	Zoek op en verzamel materiaal. Vul je klasseersysteem in zodat je van je materiaal optimaal gebruik kan maken.	....
4 ANALYSE	Analyseer je materiaal. Bespreek welke info overbodig is en welke relevant. Schrijf je conclusie op.	....
5 BIJSTURING	Kijk kritisch naar je 'gegevens', je materiaal. Stuur telkens bij als je nieuwe informatie vindt.	....
6 PROCESEVALUATIE	Geef in de rechterkolom aan hoe elk van deze stappen om onderzoekwerk te verrichten, verliep.	....

BIJLAGE 2: Controlekaarten

Controlekaart bij STAP 7: FEEDBACK

ZELFEVALUATIE EN BIJSTURING

Op basis van de feedback die jouw groep naar aanleiding van de rapportage van de andere groepen heeft ontvangen, evalueer je je voorbereiding en stuur je je project bij.

GROEPSBESPREKING N.A.V. DE RAPPORTAGE

Je kunt eveneens onderzoeken welke elementen uit de rapportage van de andere groepen kunnen bijdragen tot een verbetering van jullie project.

CONTROLEKAART

Voor je tot de definitieve realisatie van je project overgaat, zet je de zaken op een rijtje aan de hand van een controlekaart.

DE ZELFEVALUATIE N.A.V. DE RAPPORTAGE

PROJECT: .....
GROEP: .....
DEELNEMERS: .....

- 1 Wat is het thema van je PW?
- 2 Welke onderdelen zijn er in de inhoud van je projectwerk?
Geef elk deel een titel.
- 3 Beschrijf elk onderdeel in de alinea.
- 4 Hoe zou je de verschillende hoofdstukken van je PW met elkaar willen verbinden?

Bijvoorbeeld als een

☐ verhaal
☐ dagboek
☐ video-opname

☐ radioprogramma
☐ wedstrijd
☐ spel

☐ tijdschrift
☐ brochure
☐ anders. Beschrijf:.....
.....

- 5 Beschrijf je keuze, geef details. Bijvoorbeeld:
  - welk soort verhaal? detective, sprookje,...
  - welke rubrieken in het tijdschrift?
  - video-opname voor een documentaire,...
- 6 Maak een lijst van het informatiemateriaal dat nog ontbreekt.
- 7 Check of je lijst met gevonden materiaal klopt.
- 8 Beslis op welke wijze de eindtaken voor de presentatie van je PW zullen worden verdeeld.
- 9 Procesevaluatie:
  - Ben je tevreden met de algemene leidraad voor je PW zoals je die in deze controlekaart hebt beschreven?
  - Wil je er iets aan veranderen?
  - Beschrijf wat.

**Controlekaart bij
STAP 8: SYNTHESE**

Niets vergeten? CONTROLEKAART BIJ HET BEËINDIGEN VAN DE EINDVERSIE VAN JE PW	
1 Titel	Kies een aantrekkelijke titel om je PW voor te stellen.
2 Paginerings	Nummer de bladzijden van de schriftelijke weergave van je project.
3 Introductie	Beslis op welke wijze je de klasgroep bij je project betreft.
4 Project	Hier volgt de hele beschrijving van je project (inhoud én proces).
5 Conclusie	Schrijf een conclusie waarin je je leerervaring evalueert.
6 Bibliografie	Som ál je informatiebronnen op (zie: 'Citeren en refereren').

**Controlekaart bij
STAP 9: PRESENTATIE**

CHECKLIST BIJ DE VOORBEREIDING VAN DE PRESENTATIE IN DE KLAS	
1	Hoe ga je de presentatie aanpakken?
2	Wanneer presenteert je het project? (Afspraak met je leraar.)
3	Waar presenteert je het project? (Afspraak met je leraar.)
4	Voor wie is de presentatie bedoeld? (Je leraar PAV, medestudenten, directie, andere leraren,...)
5	Welke delen van het project stel je voor?
6	Wie is verantwoordelijk voor de presentatie van welk deel?
7	Hoe orden je het geheel?
8	Wie staat in voor de verbinding van de verschillende delen tot een geheel?
9	Welke materialen, instrumenten heb je nodig bij je presentatie? Bv. microfoon, overheadprojector, video,...
10	Wie heeft de verantwoordelijkheid over deze technische kant van de zaak?